

TRASHËGIMIA KULTURORE NË SHËRBIM TË RRITJES EKONOMIKE TË KOMUNITETEVE LOKALE

THODHORI PULERI

Filiali Sarandë

Universiteti i Tiranës

thodhori_puleri@yahoo.com

BORA QAMA

Filiali Sarandë

Universiteti i Tiranës

boraqama@gmail.com

ABSTRACT

In international cultural policy documents, culture is linked to economic and social development, cohesion and stability, environmental sustainability and resilient communities. In the last decades the notion of “culture” appeared as the fourth pillar of “Sustainable” development. Perhaps even more than other cultural expressions, cultural heritage is considered to be a tool for sustainable development, especially for the developing world. In this article we want to discuss the notion of sustainable development in the framework of cultural heritage policies, although international policies would show more and more the value of cultural heritage for sustainable development.

Investments in cultural heritage (and other forms of culture) are often claimed to be beneficial to a local economy, not only in terms of cultural consumption, but also in the form of increased employment and income. This article addresses some methodological questions related to studies of economic impact of investments in cultural heritage projects. Different types of direct and indirect impacts are discussed, especially how these can be calculated.

Cultural heritage is a way of life that a community has inherited from previous generations that is passed on to the next generation.

Keywords: Cultural heritage, Investments, sustainable development, cultural policy, economic, social development, cohesion.

Hyrje

Turizmi në ditët e sotme nuk është më luks por domosdoshmëri. Turizmi tashmë është bërë me të vërtetë një pjesë integrale e jetës njerëzore, duke ndikuar drejtpërdrejtë në zhvillimin ekonomik, social dhe kulturor në mbarë botën. Turizmi është një fushë e veçantë në proceset e integritimit të vendeve, popujve, kulturave dhe feve të ndryshme. Kjo e ka bërë turizmin shumë të rëndësishëm si për ekonominë dhe për vetë njerëzimin.

Faktorët që ndikojnë në zhvillimet dhe prirjet e ardhshme të turizmit janë të shumtë dhe këta përfshijnë kryesisht teknologjitë e reja, moshën mesatare të shoqërisë, presionin e kohës që ndikon në rritjen dhe krijimin e kërkesave të reja. Kështu në të ardhmen parashikohet që:

- Do të kërkojnë udhëtime all-inclusive më shumë njerëz
- Do të rritet numri i pushuesve në zonat rurale
- Do të ulet numri i pushimeve të programuara
- Do të rriten pagat në industrinë e shërbimeve

Pjesë e rëndësishme e turizmit është dhe trashëgimia kulturore. Shumë studiues e shohin turizmin dhe trashëgiminë në të vërtetë në një marrëdhënie në dukje të natyrshme mes tyre, veçanërisht në drejtim të adresimit të çështjeve me shqetësim mjedisor, kulturor dhe politik¹. **Trashëgimia kulturore**, në mënyrë të veçantë, perceptohet si një mjet i rëndësishëm për zhvillim pasi turizmi kulturor kontribuon në zhvillimin ekonomik, “trashëgimia kulturore ndërton kohezionin social”, “mobilizon tek komunitetet përreth kujdesin dhe menaxhimin e saj”. Kohët e fundit Deklarata Hangzou vendosi kulturën në zemër të politikave të zhvillimit të qëndrueshëm dhe trashëgimia shihet si “një aset kritik për mirëqenien tonë dhe atë të brezave të ardhshëm”. Trashëgimia kulturore konsiderohet gjithnjë e më shumë si një shtytës

¹ Hooper, 2016

për zhvillimin e qëndrueshëm në fusha të ndryshme si sociale, kulturore gjithëpërfshirëse dhe zhvillimin ekonomik, harmoninë mjedisore, qëndrueshmërinë dhe ndërtimin e paqes.

Kultura është e rëndësishme sepse ajo përbën identitetin e individëve, grupeve dhe shoqërive.²

Kultura nuk është e dhënë, por është krijuar nga njerëzimi dhe është e lidhur ngushtë me qytetërimin njerëzor. Sipas Komitetit për të drejtat Ekonomike, Sociale dhe Kulturore (CESCR), koncepti i “kulturës” përfshin: “mënyrën e jetesës, gjuhën, letërsinë gojore dhe të shkruar, muzikën dhe këngën, komunikimin jo verbal, besimin fetar, ritet dhe ceremonitë, sportet dhe lojërat, metodat e prodhimit ose teknologjinë, mjediset natyrore dhe të krijuara nga njeriu, artet, veshjet dhe strehimin, ushqimin ku komunitetet dhe individët ndërtojnë ekzistencën e tyre, i japin kuptim jetës dhe shprehin humanizmin e tyre³. Trashëgimia kulturore përfaqëson identitetin e një grupi apo komuniteti të caktuar. Kjo njihet nga Konventa e UNESCO-s e vitit 2003 për “Mbrotjtjen e Trashëgimisë Kulturore Jomateriale” (Sahu & Mahanta 2017), përmbajtja e asaj trashëgimie kulturore jomateriale u siguron “komuniteteve dhe grupeve të ndryshme një ndjenjë identiteti dhe vazhdimësie”. E njëjta gjë vlen edhe për trashëgiminë kulturore të prekshme. Sasia e mirëqenies, materiale dhe jomateriale, që gjeneron trashëgimia për shoqërinë janë faktorë përcaktues të vlerës së saj ekonomike.

Metodologjia

Metodologjia e përdorur për këtë studim përfshin një kombinim inovativ të teknikave të vlerësimit ekonomik dhe social. Teknikat e vlerësimit ekonomik të aplikuara përfshijnë analizën e zinxhirit të vlerës, analizën e koeficientit të vendndodhjes, analizën e performancës së industrisë dhe hartimin e përqendrimit të industrisë. Këto teknika kryesisht përfshijnë punën me të dhëna statistikore të disponueshme nga burime qeveritare në nivel lokal të analizës. Analiza përfshin

² Lagrange, Oter & Uerpmann-Wittzac, 2018,f.2

³ Northern Irlandë human Rights Komisioni, 2013, fq. 3

gjithashtu një rishikim të dinamikës së sektorëve kulturorë dhe të lidhur brenda ekonomive lokale të bashkive të përzgjedhura të studimit të rastit.

Vlerësimi social kombinoi teknika të tilla si hartimi i aseteve të trashëgimisë kulturore, analiza e palëve të interesuara dhe analiza institucionale, si dhe një ekzaminim të mjedisit më të gjerë shoqëror. Në nivel lokal (në vendet e studimit të rastit), teknikat më të rëndësishme të aplikuara përfshijnë konsultimin me palët kryesore të interesuara (zyrtarë lokalë, OJQ, aktivistë të komunitetit, akademikë, etj.) dhe hartimin e aseteve me pjesëmarrje. Vlerësimet sociale dhe ekonomike të kryera në nivel lokal u përdorën për të përgatitur një analizë gjithëpërfshirëse SWOT (Përparësitë, Dobësitë, Mundësitë dhe Kërcënimet) për çdo vend, e cila u nda me palët e interesuara lokale.

Rishikim literature

Trashëgimia kulturore në dyzet vitet e fundit është bërë jo vetëm sinonim i monumenteve, artefakteve arkeologjike, kulturës, identitetit rajonal dhe kombëtar, por kuptimi dhe marrëdhënia e saj me turizmin është më e dukshme dhe ka evoluar. Pavarësisht tendencave ekonomike dhe paqëndrueshmërisë së tregut, turizmi ka vazhduar të rritet dhe zhvillohet dhe vlerat e tij lidhen jo vetëm me zhvillimin ekonomik, por edhe me çështjet socio-kulturore dhe mjedisore (Hooper, 2016). Investimet në trashëgiminë kulturore (dhe forma të tjera të kulturës) shpesh pretendohen të jenë të dobishme për një ekonomi lokale, në formën e rritjes së punësimit dhe të ardhurave. Në këtë artikull do të trajtojmë disa pyetje metodologjike në lidhje me studimet e ndikimit ekonomik të investimeve në projektet e trashëgimisë kulturore.

Turizmi i trashëgimisë po rritet më shpejt se çdo sektor tjetër i industrisë së turizmit, me një numër të madh njerëzish që vizitojnë vendet kulturore dhe historike, dhe shihet si i rëndësishëm për zhvillimin ekonomik dhe reduktimin e varfërisë në mbarë botën⁴. (Ky lloj turizmi përfshin të gjitha elementet kulturore të prekshme, të ndërtuara si kështjellat, ndërtesat historike, katedralet, shtëpitë,

⁴ UNWTO 2005

muzetë, fermat dhe reliket arkeologjike, si dhe elementet e paprekshme si gjuha, festivalet, muzika, feja, ushqimi, etj. Në ditët e sotme industria e trashëgimisë gjithashtu njihet peizazhe që portretizojnë jetën e njerëzve në familjet e tyre, jetën e minatorit, peshkatarit, fëmijëve, burrave dhe grave⁵.

Trashëgimia është universale dhe i përket të gjithëve, ka të bëjë me kulturën, historinë, objektet natyrore dhe të ndërtuara. Menaxhimi i trashëgimisë është shpesh kompleks dhe problematik për identitetin dhe kulturën lokale të një vendi. Menaxhimi i bazuar në vlerë shihet ndër qasjet më të rëndësishme për menaxhimin e trashëgimisë, dhe vendet e trashëgimisë publike zakonisht menaxhohen nga menaxherë profesionistë, por jo nga ata privatë⁶.

Trashëgimia kulturore sipas Ligjit të shtetit Shqiptar nr. 10 137 datë 11.5.2009 “Për Trashëgiminë Kulturore” përbëhet nga vlera materiale dhe jomateriale, të cilat janë pjesë e pasurisë kombëtare.

I. Vlerat materiale të trashëgimisë kulturore janë:

1. Objekte të trashëgimisë kulturore të paluajtshme, ku përfshihen:

- Qendra, zona dhe rajone, të banuara ose të pabanuara, me vlerë arkeologjike, historike, etnologjike, arkitektonike dhe inxhinierike, objektet e kësaj natyre në gjendje rrënojë, me vjetërsi mbi 100-vjeçare;
- Ansamble urbane, arkitekturore dhe historike, ndërtime ose konstruksione ndërtimore me vlera të veçanta, objektet e kësaj natyre në gjendje rrënojë, me vjetërsi mbi 100-vjeçare.

2. Objekte të trashëgimisë kulturore të luajtshme, ku përfshihen:

- Objekte, pjesë ose elemente të objekteve, të përfshira në shkronjën “b” të pikës 1 të këtij neni, si mozaikë, kolona, kapitule, skulptura, piktura murale, ikona, ikonostase, tavane karakteristike, mbishkrime, gurë varresh, me vjetërsi mbi 100-vjeçare.

⁵ Timothy & Nyaupane, 2009, f. 3

⁶ Howard, 2003, f. 1

- Materiali i lëvizshëm arkeologjik, grumbullohet nga gjurmimet arkeologjike.
- Krijimet artistike të të gjitha llojeve dhe gjinive.
- Dokumente arkivore me rëndësi historike kombëtare.
- Dorëshkrime dhe botime, libra dhe periodikë me vlera të veçanta, historike dhe bibliografike.
- Koleksionet e ndryshme filatelike, numizmatike të artit, me vjetërsi mbi 25-vjeçare.
- Pajisje tradicionale pune, mjeshtërie dhe jetese. Mekanizma, makineri ose objekte të përdorimit të përditshëm ose atij ceremonial, me vlera artizanale, etnografike ose historike, objektet e prodhuara në mënyrë artizanale, mbi 50-vjeçare dhe objektet e fabrikuara mbi 75- vjeçare.
- Teknologji të prodhimit të produkteve të traditës.
- Armët e ftohta dhe të zjarrit, të prodhimit artizanal ose të fabrikuara përpara fillimit të Luftës së Dytë Botërore.
- Objekte personale të figurave të shquara historike.
- Objektet e përfshira në inventarët e pasurive, të institucioneve shtetërore të vendit deri në vitin 1991.

II. Vlerat jomateriale të trashëgimisë kulturore janë:

- Përdorimi i gjuhës shqipe në veprat letrare.
- Folklori gojor i ruajtur në kujtesë, i shkruar ose i regjistruar.
- Folklori vokal, koreografik dhe instrumental.
- Zakone dhe doke tradicionale.
- Besime dhe besëtytni të traditës.
- Zejet e ndryshme tradicionale.

Trashëgimia jomateriale përbëhet nga elementet që përfaqësojnë kulturën në çdo komunitet, të cilat shprehen në një sërë veprimesh, mënyrash të të folurit dhe të menduarit, përsëritja simbolike e fakteve historike dhe nga vendosja e etikës ose rregullave morale.

Në këtë artikull, japim gjithashtu një përmbledhje të shkurtër mbi disa studime të ndikimit ekonomik të aktiviteteve të ndryshme kulturore dhe/ose turistike, si dhe të mirat dhe të këqijat e këtyre studimeve. Në një studim të qytetit norvegjez të Røros, është zbuluar

se turizmi i lidhur me trashëgimitë kulturore në rajon kontribuon rreth 7 për qind në punësimin dhe të ardhurat e përgjithshme. Trashëgimia kulturore është një mënyrë e të jetuarit që një komunitet e ka trashëguar nga brezat e mëparshëm dhe që ia kalon brezit pasardhës.

Një tjetër punim që përmbledh gjetjet e një aktiviteti analitik është kryer në Ballkanin Perëndimor (Shqipëri, Bosnje-Hercegovinë, Mal të Zi dhe Serbi) i financuar nga Fondi Italian i Mirëbesimit për Trashëgiminë Kulturore. Ky aktivitet u fokusua në identifikimin e praktikave të mira dhe sfidave për rritjen e kontributit të aktiviteteve të trashëgimisë kulturore në zhvillimin ekonomik lokal në Ballkanin Perëndimor. Ky punim u krye në një kohë kur Banka Botërore kishte mbështetur trashëgiminë kulturore në Europë dhe Azinë Qendrore përmes një sërë aktiviteteve dhe operacionesh huadhënieje nga viti 1997 – 2008.

Me përfundimin e këtij rishikimi dolën një sërë konkluzionesh të rëndësishme:

- Projektet që trajtojnë bashkërisht ruajtjen e trashëgimisë, zhvillimin e komunitetit ka të ngjarë të krijojnë sinergji pozitive që stimulojnë rritjen ekonomike.
- Ruajtjen kulturore dhe projektet e turizmit në komunitet kanë efekte të rëndësishme shumëfishuese.
- Rëndësinë e një qasjeje të decentralizuar që angazhon qeverinë vendore në vendimet për kujdesin dhe përdorimin e aseteve të trashëgimisë.

Nisur nga këto konkluzione dhe me mbështetjen e Fondit Italian të Trashëgimisë Kulturore, u vendos që të shqyrtohet më thellë sinergia midis Zhvillimit Ekonomik Lokal dhe Trashëgimisë Kulturore.

Qëllimi i kësaj pune analitike ishte identifikimi i mekanizmave dhe opsioneve për të arritur një rritje ekonomike të udhëhequr nga kultura që mund të sigurojë mbështetje të mundshme nga komuniteti ndërkombëtar i donatorëve.

Metodologjia e miratuar për këtë studim përfshinte një kombinim inovativ të teknikave të vlerësimit ekonomik dhe social. Teknikat e vlerësimit ekonomik të aplikuara përfshinin analizën e zinxhirit të vlerës, analizën e koeficientit të vendndodhjes, analizën e performancës së industrisë dhe hartimin e përqendrimit të industrisë.

Në të vërtetë, çdo fushë e kulturës, që nga ajo e industrisë krijuese ndaj trashëgimisë kulturore, dihet se prodhon punësim dhe të ardhura. Turizmi kulturor, për shembull, përbën rreth 40% të totalit të shumës së të ardhurave nga turizmi⁷. Për më tepër, trashëgimia kulturore është e lidhur me zhvillimin shoqëror ose njerëzor dhe trashëgimia kulturore është qartësisht e ndërlydhur me të drejtat e njeriut dhe demokracinë.

Trashëgimia kulturore konsiderohet gjithnjë e më shumë si një shtytës për zhvillimin e qëndrueshëm në fusha të ndryshme si sociale, kulturore gjithëpërfshirëse dhe zhvillimi ekonomik, harmoninë mjedisore, qëndrueshmërinë dhe ndërtimin e paqes.

Një tjetër pikë diskutimi është pyetja nëse trashëgimia vlerësohet ende si e rëndësishme për vlerat e brendshme. Vlerat historike dhe vlerat estetike konkurrojnë me vlerat sociale dhe ekonomike.

Gjithnjë e më shumë vlera e trashëgimisë për shoqërinë theksohet duke argumentuar faktin se trashëgimia ka një ndikim të rëndësishëm social dhe ekonomik.

Trashëgimia kulturore si një shtysë në rritjen ekonomike të komuniteteve lokale. Rajoni jugor Sarandë.

Shqipëria është një vend i lashtë, me histori shumë të pasur. Në periudha të ndryshme të historisë, në vendin tonë janë kryqëzuar qytetërimet, kulturat dhe fetë më të rëndësishme të historisë së njerëzimit. Trashëgimia jonë kulturore, shumë e pasur për përmasat e vendit tonë, është dëshmi elokumente e një të shkuare që ka prodhuar kaq shumë histori. Gjirokastra, Saranda dhe rrethinat e tyre kanë shumë potencial për zhvillimin e turizmit të trashëgimisë.

Për vlerat e shumta historike, kulturore, artistike, arkitekturore etj., kjo trashëgimi është njëherazi edhe një burim shumë i pasur për zhvillimin e turizmit kulturor në Shqipëri, i cili mbetet ende në hapat e tij të parë në vendin tonë. Pjesë shumë e rëndësishme e këtij turizmi kulturor do të ishte turizmi fetar, pasi, në Republikën e Shqipërisë numërohen rreth 220 objekte kulti që janë pjesë shumë e rëndësishme e trashëgimisë kulturore të popullit shqiptar.

⁷ Bandarin, Hosagrahar dhe Sailer Albernaz 2011: 15-18

Butrinti është një sit i Trashëgimisë Botërore që në 1992, është një zonë e mbrojtur e cila u bë një Park Kombëtar Shqiptar në vitin 2001 dhe një Zonë Ligatinore e Ramsarit me rëndësi ndërkombëtare në vitin 2003. Parku përfshin një peizazh të paprishur dhe të larmishëm malesh, ultësirash, fushash të hapura, liqenesh, dhe lagunash. Parku i Butrintit si një vend i Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s ka marrë financime dhe asistencë teknike në nivele ndërkombëtare si dhe financim dhe asistencë teknike nga një fondacion jashtëzakonisht efektiv për disa vite rresht. Gjithashtu vlerësohet shumë nga qeveria si një nga vendet më të rëndësishme kulturore në Shqipëri. Megjithatë, rëndësia e tij mund të mos e mbrojë atë nga presionet ekstreme për zhvillim që përballen zonat bregdetare të vendit. Komuniteti i zonës hyrëse në Butrint, Saranda si dhe komuniteti ngjitur me parkun (Ksamil) po vuajnë tashmë nga mbizhvillimi për shkak të këtij presioni. Ky përbën një kërcënim serioz për zhvillimin e një prej atraksioneve turistike potencialisht më të suksesshme. Nëse ky kërcënim mund të shmanget, parku mund të luajë një rol të rëndësishëm në zhvillimin rajonal dhe të veprojë si një model për format e qëndrueshme të turizmit, mbrojtjen e mjedisit dhe aktivitete të tjera tregtare.

Vendet e trashëgimisë kulturore të lidhura me parkun përfshijnë:

- Vende arkeologjike dhe mbetje nga epoka greke, romake, bizantine, anzhuine, veneciane dhe osmane.
- Ai përbëhet gjithashtu nga një grup i pasur habitatesh, duke përfshirë ligatinat bregdetare, lagunat me ujë të kripur, lumenjtë, liqenet dhe tokat e hapura të kullotave. Ky kombinim unik i arkeologjisë dhe natyrës krijon një atmosferë të veçantë të largët dhe “të pazbuluar” që nuk gjendet në asnjë vend tjetër të rëndësishëm arkeologjik në Mesdhe.
- Zhvillimi i artizanatit, i mbështetur nga një grant i vogël i Bankës Botërore në komunitetet përreth parkut, ka rezultuar në një njësi të njohur artizanale që shet suvenire që bazohen në vlerat e trashëgimisë së parkut.
- **Fshatrat e vegjël ruralë** ngjitur me parkun janë komunitete simpatike bujqësore që nuk i **kanë zhvilluar ende asetet e tyre të trashëgimisë.**
- **Ksamil**, brenda kufijve të zgjeruar së fundmi të parkut, ka

pamje të bukura nga deti dhe plazhe, të cilat kërcënohen nga mbizhvillimi.

Saranda, një port detar që shërben dhe si portë turistike për parkun, ka disa vende arkeologjike, kështjella dhe manastire, por këto nuk janë të promovuara mirë dhe shpesh anashkalohen nga vizitorët. Me një strategji të përshtatshme zhvillimi dhe mbështetje dhe inkurajim të fortë, këto komunitete mund të jenë në gjendje të mbrojnë efektivisht burimet e tyre kulturore dhe natyrore dhe të bëhen pasuri në një grup turistik. Bashkia e Sarandës ka në shërbim zyrën e trashëgimisë kulturore me këtë organizim: Kjo zyrë ka një inventar ku përfshihen 110 monumente të kategorive të ndryshme. Për trashëgimitë kulturore ka dy harta, një për zonifikimin arkeologjik, Sarandë dhe tjetra për monumentet e kulturës të rajonit Sarandë – Delvinë. Drejtoria ka gjithsej 11.

Çdo investim që bëhet në territorin e bashkisë, në infrastrukturë dhe në ambiente rekreative, në sipërfaqe të gjelbra dhe rehabilitime është në funksion të turizmit. Buxheti i Bashkisë për vitin 2021 ishte 18.5 milionë lekë. Në të përfshihen aktivitete që shoqërojnë sezonin, pjesëmarrja nëpër panaire, dhe marketingu. Gjatë vitit 2022 promovimi, brandimi dhe marketingu i destinacionit është zhvilluar nga FSHZH, projekt i BB. (Bashkia Sarandë, Zyra e turizmit dhe Trashëgimisë kulturore).Të ardhurat nga aktiviteti i turizmit për vitet 2018-2021 paraqiten në Tabelë:

Vitet	Subjekte private gjithsej	Subjekte shërbime turistike	Të ardhura nga turizmi kundrejt tëardhurave totale
2018	1596	345	26%
2019	1845	437	32.2%
2020	2065	483	37.3%
2021	2303	801	28.3%

Burimi. Zyra tatimore Sarandë.

Finiqi është një bashki kufi me bashkinë e Sarandës dhe mbart një potencial të pashfrytëzuar të Trashëgimisë Kulturore. Në këtë

bashki është dhe Syri i Kaltër që pas Butrintit është destinacioni më i frekuentuar nga turistët. Bashkia e Finiqit është bashki e re dhe si e tillë tani është dukëngritur strukturat e turizmit duke planifikuar në buxhetin e vitit 2023 një fond modest për desitacionet turistike që ajo ka.

Përfundime dhe rekomandime

- Për rritjen e rolit të Trashëgimisë Kulturore në zhvillimin ekonomik lokal kusht themelor është një mjedis legjislativ i përshtatshëm që mbron në mënyrë adekuate asetet e Trashëgimisë Kulturore lokale dhe kombëtare.
- Projektet që trajtojnë bashkërisht ruajtjen e trashëgimisë, zhvillimin e komunitetit dhe objektivat e turizmit ka të ngjarë të krijojnë sinergji pozitive që stimulon rritjen ekonomike.
- Në disa raste, kur fokusi i krijimit të punësimit është një prioritet, grantet konkurruese për të inkurajuar përmirësimet dhe investimet përkatëse mund të jenë një alternativë e denjë.
- Përveç financimit, mungesa e kapaciteteve institucionale dhe e aftësive teknike përbëjnë barriera plotësuese për realizimin e potencialit të trashëgimisë kulturore.

Lista e shkurtimeve

CESCR - The Committee on Economic, Social and Cultural Rights UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization OJQ - Organizata Joqeveritare
UNWTO - Organizata Botërore e Turizmit ZHEL - Zhvillimi ekonomik Lokal

BIBLIOGRAFIA

GORICA K.(2015), "Menaxhimi i Turizmit të Qendrushëm" f.22
UNESKO (2003), "Koventa për Mbrojtjen e Trashëgimisë Kulturore Jomateriale
LIGJI SHQIPËTAR (2009) "Per Trashëgiminë Kulturore nr.10137 11 Maj.
HOPER G. (2016). *Heritage And Tourism In Britain And Ireland*. Glasgow (UK):
Palgrave Macmillan. HOWARD P. (2003), *Heritage: "Management,*

- Interpretation, Identity*” London And New York: Continuum. f.1. SAHAHU N. & MAHANTA N. R. (2017). *Unit 5 - Festivals And Rituals*, IGNOU. <http://Egyankosh.Ac.In/Bitstream/123456789/38963/1/Unit-5.Pdf>.
- TIMOTHY D. J. & NYAUPANE G.P. (2009), “*Cultural Heritage And Tourism*” In *The Developing World: A Regional Perspective*. London And New York: Routledge. f.3
- UNESCO (2017). *What Is Meant By “Cultural Heritage”?*. <http://Www.Unesco.Org/New/En/Culture/Themes/Illicit-Trafficking-Of-Cultural-P>
- NORTHEM IRLAND HUMAN (2013) Rights Commission. (2013) *The Display Of Flags, Symbols And Emblems In Northern Ireland*. https://Www.Nihrc.Org/Uploads/Publications/104020_NIHRC_The_Display_Of_Flags_Single_Column_V7_Final_Low_Res.Pdf.
- DALLAIRE & COLBERT (2012)
- LAGRANDE E.; OETER S. & UPERMAN-WITZACK R. (2018), *Cultural Heritage And International Law: “Obcts, Means And Ends Of International Protection*) Germany: Springer.
- F LIU, J. C. (2005). “Tourism And The Value Of The Culture In Regions”*The Annals Of Regional Science*, Vol. 39, No. 1, f. 1-9.
- SALVATORE C.L.(2018). “*Cultural Heritage Care And Management: Theory And Practice*” Maryland (USA): Rowman& Littlefield.f, 2.
- SILVERMAN H. & RUGGLE F. (2007). “*Cultural Heritage And Human Rights*”. New York (USA): Springer. SMITH L. (2006). “*Uses Of Heritage*”. London And New York: Routledge.
- TAHIRI A. & KOVAÇI I. (2017). *Menaxhimi Në Turizëm: “Qasje Teorike Menaxheriale/ Management In Tourism”: Theoretical Managerial Approach*, Peja, Kosovo: Research Center.